

Л. С. ЛАРКА, О. В. ШКРЬОГАЛ

ОРГАНІЗАЦІЯ РИЗИК-АУДИТУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено етапи організації ризик-аудиту діяльності підприємства. Метою статті є розробка процедур для етапів проведення ризик-аудиту згідно класичному процесу управління. Завданнями статті є систематизація факторів, що впливають на рівень ризику діяльності підприємства, визначення основних процедур проведення ризик-аудиту. Запропоновано заходи для мінімізації рівня ризику. Було застосовано методи аналізу та синтезу. Зроблено висновки про заходи для підвищення ефективності ризик-аудиту на підприємстві.

Ключові слова: ризик, аудит, управління, планування, організація, мотивація, контроль, етапи, процедури.

Вступ. Підприємницька діяльність у сфері комерції неминує пов'язана з ризиком. Будь-які рішення в діяльності підприємцю доводиться приймати в умовах невизначеності, коли треба з кількох можливих варіантів вибрати один, оптимальний. Отже, виникає необхідність оцінити ризик, спробувати його передбачити і знизити до мінімуму можливі негативні наслідки. Саме тому актуальність питань організації ризик-аудиту на підприємстві стає нагальною.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Дослідження теоретичних аспектів класифікації підприємницьких ризиків досить повно викладено у роботах [1–3]. Науковцями також проаналізовано вплив ризику на специфіку інвестиційної діяльності підприємства [4–6]. Разом з тим, потребує подальших досліджень процедура проведення ризик-аудиту підприємства, що є відправною точкою при управлінні ризиками.

Метою статті є розробка процедур для етапів проведення ризик-аудиту згідно класичному процесу управління.

Постановка проблеми. Завданнями статті є систематизація факторів, що впливають на рівень ризику діяльності підприємства, визначення основних процедур проведення ризик-аудиту. При розробці процедур для алгоритму проведення ризик-аудиту необхідно дотримуватися послідовності етапів класичного процесу управління згідно М. Мескону, що дозволить підійти до розв'язання проблеми комплексно та системно.

Матеріали досліджень. У процесі своєї діяльності підприємство може зіткнутися з різними видами ризиків. Для зручності аналізу ризику прийнято класифікувати на певні групи [5, с. 99].

Розрізняють основні види ризику: виробничий (виробництво і реалізація продукції), комерційний (в період закупки, реалізації або транспортування продукції), фінансовий (неплатоспроможність сторін), інвестиційний (знецінення інвестиційного портфеля), ринковий (коливання ринкових процентних ставок та курсу валют).

Основними принципами класифікації можливих ризиків є фактор і джерело їх виникнення, а також можливий результат. За ознакою виникнення ризику поділяють на три групи: природно-кліматичні, політичні та господарські. Предметом дослідження виступає група господарських ризиків, яка

поділяється на наступні категорії:

– ризик випадкової втрати майна в результаті аварії, пожежі, крадіжки, недотримання умов зберігання, диверсії;

– ризик невиконання договірних зобов'язань визначається недобросовісністю фінансових партнерів, недотриманням ними взятих на себе зобов'язань або їх неплатоспроможністю;

– економічний ризик виникає в результаті порушення ходу економічної діяльності підприємства та недосягнення запланованих економічних показників;

– ціновий ризик – це один з найбільш небезпечних видів ризику, оскільки безпосередньо і в значній мірі впливає на можливість втрати прибутку підприємства (підвищення рівня відпускних цін виробників товарів і оптових цін посередницьких організацій);

– маркетинговий ризик являє собою ризик вибору помилкової стратегії поведінки на ринку;

– валютний ризик притаманний комерційним операціям у сфері зовнішньоекономічної діяльності (небезпека валютних втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти по відношенню до іншої);

– інфляційний ризик – це ризик того, що грошові доходи, одержувані при зростанні інфляції, будуть швидше знецінюватися, ніж зростати;

– інвестиційний ризик характеризує можливість виникнення непередбачених фінансових втрат у процесі інвестиційної діяльності підприємства;

– ризик неплатоспроможності являє собою ситуацію, коли підприємство буде не в змозі розплатуватися за своїми зобов'язаннями;

– транспортний ризик – це ризик втрати чи псування товарів під час їх транспортування.

Для підтримки стійкої роботи підприємцю необхідно займатися виявленням і аналізом факторів, що впливають на рівень ризиків [5, с. 100]. Оскільки ризик має суб'єктивну основу в результаті ухвалення рішення самим комерсантом і об'єктивну – через вплив зовнішнього середовища, то успіхи і невдачі господарської діяльності слід розглядати з урахуванням їх класифікації на внутрішні і зовнішні.

Зовнішні фактори, що впливають на рівень ризику підприємця, поділяють на: чинники прямої дії, які безпосередньо впливають на результати комерційної діяльності (законодавство, що регулює комерційну діяльність, непередбачені дії державних

служб та установ, податкова система, взаємини з партнерами, дії конкурентів, корупція) та чинники непрямой дії, які не можуть надавати прямого впливу, але сприяють його зміні (політичні умови, економічна ситуація в країні, кон'юнктура ринку, міжнародні події, форс-мажорні обставини)

До внутрішніх факторів належать:

- стратегія організації (помилковий вибір довгострокових цілей підприємства);
- рівень управління підприємством і стан обґрунтування управлінських рішень (неефективне управління потенціалом підприємства);
- організація процесів купівлі-продажу (дотримання договірної дисципліни);
- наявність фінансових ресурсів (труднощі отримання кредитів, високі відсотки);
- низька кваліфікація працівників, результатом діяльності яких може бути ризикована операція;
- зниження ділової активності підприємства.

Враховуючи наведені вище аспекти, при проведенні ризик-аудиту діяльності підприємства доцільно внести до процедур на етапі планування такі, як дослідження зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на рівень ризику, та кількісне оцінювання основних видів господарських ризиків.

Результати досліджень. Розглянемо процес ризик-аудиту за такими етапами: планування, організація, мотивація, контроль.

На етапі планування необхідно виконувати такі процедури:

- ідентифікація ризику випадкової втрати майна (дослідження статистичних даних страхових компаній, оцінювання кваліфікації співробітників юридичного відділу підприємства, аналіз частоти настання форс-мажорних обставин в діяльності підприємства);
- ідентифікація ризику невиконання договірних зобов'язань (аналіз типових договорів підприємства на предмет захисту його інтересів, проведення попереднього дослідження надійності потенційних контрагентів);
- ідентифікація економічного ризику (визначення ступеня обґрунтованості планових показників, детальний аналіз відхилень в виконанні плану, впровадження адаптивних прогностичних моделей, проведення факторного аналізу відхилень найбільш значущих економічних показників (обсяг продажів продукції, рівень продуктивності праці, рівень фондівіддачі тощо));
- ідентифікація цінового ризику (визначення резервів зменшення собівартості продукції, аналіз цінової стратегії підприємства та його конкурентів, оцінювання динаміки змін цін на продукцію протягом тривалого проміжку часу, визначення сезонності в формуванні позитивних та негативних грошових потоків);
- ідентифікація маркетингового ризику (проведення аналізу стратегічного портфелю підприємства, GAP-аналіз його стратегічного набору, дослідження активності конкурентів, гнучкості товарної, цінової, збутової та комунікативної політик підприємства);

– ідентифікація валютного ризику (аудит валютного портфелю підприємства, моніторинг нормативної бази);

– ідентифікація інфляційного ризику (аналіз динаміки рівня інфляції, оцінювання стабільності економіки країни, визначення премії за інфляційний ризик у ставці дисконтування при оцінюванні ефективності інноваційних проектів підприємства);

– ідентифікація інвестиційного ризику (аналіз прибутковості інвестиційних проектів, визначення ступеня відповідності інвестиційних рішень стратегії розвитку підприємства);

– ідентифікація ризику неплатоспроможності (аналіз фінансового стану підприємства: визначення рівня платоспроможності, фінансової незалежності та ділової активності);

– ідентифікація транспортного ризику (на базі аналізу логістичних схем підприємства та їх оптимізації);

– проведення SWOT-аналізу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, що впливають на рівень ризику.

На етапі організації необхідно виконувати такі процедури:

– коректно формулювати цілі проведення ризик-аудиту (цілі повинні бути узгодженими);

– чітко визначити строки виконання завдань для досягнення мети (доцільно застосовувати сценарний підхід: оптимістичний, песимістичний на найбільш вірогідний варіанти);

– довести до відома виконавців завдання (у письмовому вигляді з відміткою про видачу та прийняття завдання);

– виділити ресурси на виконання завдань (людські, інформаційні, матеріальні, фінансові).

На етапі мотивації необхідно виконувати такі процедури:

– впровадити колективне преміювання, що дозволить суттєво зменшити рівень конкурентної боротьби серед співробітників одного відділу;

– стимулювати отримання позитивного синергетичного ефекту шляхом аналізу продуктивності праці співробітників економічних підрозділів підприємства, оптимізації чисельності відділів, мінімізації рівня конфліктних ситуацій, підвищення рівня ергономічності умов праці;

– створення гнучкого графіку для співробітників.

На етапі контролю необхідно виконувати такі процедури:

– визначити періодичність контролю;

– визначити форми проведення контролю;

– порівняти фактичні показники рівня ризику з плановими та визначити причини розбіжностей.

Проведення ризик-аудиту дозволяє суттєво підвищити обґрунтованість заходів з мінімізації рівня ризику. Традиційно основними напрямками для мінімізації ризику є уникнення ризиків, лімітування концентрації ризиків, хеджування, диверсифікація, розподіл ризику та внутрішнє страхування.

Основними заходами в напрямку уникнення ризику є:

– відмова від здійснення фінансових операцій, рівень ризику за яким надмірно високий.

– відмова від використання у високих обсягах позикових коштів.

– відмова від надмірного використання обігових коштів у низьколіквідних формах

– відмова від використання тимчасово вільних грошових коштів у короткострокових фінансових вкладеннях.

Лімітування концентрації ризиків реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів в процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності.

Система фінансових нормативів, що забезпечує лімітування концентрації ризиків, може включати:

– граничний розмір (питому вагу) позикових коштів, що використовуються в господарській діяльності;

– мінімальний розмір (питому вагу) активів у високоліквідній формі;

– максимальний розмір товарного (комерційного) кредиту, що надається одному покупцю;

– максимальний розмір депозитного внеску, що розміщується в одному банку;

– максимальний розмір вкладення коштів у цінні папери одного емітента;

– максимальний період відволікання коштів у дебіторську заборгованість.

Хеджування ризиків – внутрішній механізм нейтралізації фінансових ризиків, що базується на використанні відповідних видів фінансових інструментів (як правило, похідних цінних паперів – деривативів). Залежно від використовуваних видів похідних цінних паперів виділяють такі механізми хеджування фінансових ризиків: хеджування з використанням форвардних та ф'ючерсних контрактів, опціонів та свопів.

Форвардний контракт – інструмент хеджування ризиків, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) цінні папери, товари або кошти у визначений час та на певних умовах у майбутньому з фіксацією цін такого продажу під час укладання подібного форвардного контракту.

Ф'ючерсний контракт – різновид форвардного контракту; інструмент хеджування ризиків, який полягає в укладанні контракту, що засвідчує зобов'язання з купівлі (продажу) відповідної кількості базового активу (цінних паперів, товарів, валютних цінностей) у встановлений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.. Ф'ючерси, на відміну від форвардних контрактів, вільно обертаються на фондових біржах, мають стандартизовані контрактні умови, мають спекулятивний характер, розрахунки за контрактами здійснюються щоденно до моменту їх виконання.

Опціон – механізм нейтралізації фінансових ризиків за операціями з цінними паперами, валютою, реальними активами або іншими видами деривативів. В основі цієї форми хеджування лежить угода з премією (опціоном), що сплачується за право (але не

зобов'язання) продати чи купити протягом передбачуваного опціонним контрактом терміну цінний папір, валюту, реальний актив або дериватив в обумовленій кількості і за наперед обумовленою ціною.

Своп – механізм нейтралізації фінансових ризиків за операціями з валютою, цінними паперами, борговими фінансовими зобов'язаннями підприємствами. В основі операції «своп» лежить обмін (купівля-продаж) відповідними фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями з метою покращення їх структури та зниження можливих втрат. В механізмі нейтралізації фінансових ризиків з використанням цієї форми хеджування застосовуються операції валютного свопа, фондового свопа та відсоткового свопа.

Принцип дії механізму диверсифікації ризиків базується на розподілі ризиків, що перешкоджають їх концентрації. Основними формами диверсифікації виступають:

– диверсифікація видів фінансової діяльності – використання альтернативних можливостей отримання доходу від різних фінансових операцій – короткострокових фінансових вкладень, формування кредитного портфеля, здійснення реального інвестування і т.п.;

– диверсифікація валютного портфеля підприємства – вибір для проведення зовнішньоекономічних операцій декількох видів валют (зниження валютного ризику);

– диверсифікація депозитного портфеля – розміщення крупних сум тимчасово вільних грошових коштів на зберігання в декількох банках;

– диверсифікація кредитного портфеля – передбачає різноманітність покупців продукції підприємства і спрямована на зменшення його кредитного ризику;

– диверсифікація портфеля цінних паперів – напрямок диверсифікації, який дає змогу знижувати рівень несистематичного ризику портфеля, не зменшуючи при цьому рівень його дохідності;

– диверсифікація програми реального інвестування – включення в програму інвестування різних інвестиційних проектів з альтернативною галузевою і регіональною спрямованістю, що дає змогу знизити загальний інвестиційний ризик по програмі.

Механізм цього розподілу ризиків базується на окремому їх трансферті (передачі) партнерам за окремими фінансовими операціями.

В сучасній практиці ризик-менеджменту найбільшого поширення набули такі напрямки розподілу ризиків:

– розподіл ризиків між учасниками інвестиційного проекту. В процесі такого розподілу підприємство може здійснити трансферт підрядчикам фінансових ризиків, пов'язаних з невиконанням календарного плану будівельно-монтажних робіт, низькою якістю цих робіт, крадіжкою переданих їм будівельних матеріалів та деяких інших;

– розподіл ризиків між підприємствами і постачальниками сировини і матеріалів. Предметом

такого розподілу є насамперед фінансові ризики, пов'язані з втратою (пошкодженням) майна (активів) в процесі їх транспортування і здійснення навантажувально-розвантажувальних робіт. Форми такого розподілу ризиків регулюються відповідними міжнародними правилами – «Інкотермс-90»;

– розподіл ризику між учасниками лізингової операції. Так, при оперативному лізингу підприємство передає орендодавцю ризик морального старіння використовуваного (відданого в лізинг) активу, ризик втрати ним технічної продуктивності (при дотриманні встановлених правил експлуатації) та ряд інших видів ризиків, що передбачаються відповідними спеціальними застереженнями в контракті, що укладається;

– розподіл ризику між учасниками факторингової (форфейтингової) операції. Предметом такого розподілу є насамперед кредитний ризик підприємства, який більшою мірою передається відповідному фінансовому інституту – комерційному банку або факторинговій компанії.

Самострахування базується на резервуванні підприємством частини фінансових ресурсів. Основними формами цього напрямку нейтралізації фінансових ризиків є:

- формування резервного (страхового) фонду підприємства;
- формування цільових резервних фондів;
- формування резервних сум фінансових ресурсів в системі бюджетів, що доводяться різним центрам відповідальності;
- формування системи страхових запасів матеріальних і фінансових ресурсів за окремими елементами обігових коштів підприємства.

Висновки. Від результатів проведення ризик-аудиту господарської діяльності підприємства, їх якості, раціональності й обґрунтованості в багатьох випадках залежать реальні можливості досягнення цілей організації, її ефективна діяльність. Звідси випливає необхідність розуміння основних процедур за етапами проведення ризик-аудиту.

Основними умовами забезпечення якості організації ризик-аудиту є:

- застосування наукових підходів: застосування факторного аналізу, GAP-аналізу, SWOT-аналізу, адаптивного прогнозування (метод автоматичного контролю Тригга), методу експертних оцінок, методу дерева рішень;
- вивчення впливу економічних законів на ефективність діяльності підприємства;
- забезпечення особи або групи, що приймає рішення, якісною інформацією;

Ларка Людмила Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і маркетингу НТУ «ХПІ», м. Харків; тел.: (098) 486-30-51; e-mail: assorti@ua.fm.

Larka Ludmila Sergiivna – Doctor of Economic Sciences, the senior lecturer of economy and marketing chair, Kharkiv; tel.: (098) 486-30-51; e-mail: assorti@ua.fm.

Шкрюгал Ольга Володимирівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент, м. Харків; тел.: (066) 424-50-52; e-mail: olyushka1993@inbox.ru.

Shkregal Olga Volodimirivna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (066) 424-50-52; e-mail: olyushka1993@inbox.ru

– структуризація проблеми (розробка її робочої, організаційної та витратної структури);

– забезпечення багатоваріантності рішень (сценарний підхід);

– розробка та функціонування системи відповідальності та мотивації;

– наявність механізму контролю проведення ризик-аудиту.

При обґрунтуванні ключових показників ризик-аудиту можуть застосовуватися такі стратегії:

– уникнення невизначеності (ігнорування джерел невизначеності та очікування кращого результату);

– зведення невизначеності до визначеності (уявлення про те, що майбутнє буде таким самим, як і минуле);

– зниження невизначеності внутрішніх реалій організації та зовнішнього середовища (впливати на джерела невизначеності, послідовно з'ясовуючи невідомі обставини, тощо).

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичного забезпечення до кожної процедури з етапів проведення ризик-аудиту діяльності підприємства.

Список літератури: 1. Борисова Т.М. Маркетингове забезпечення антиризикових заходів промислових підприємств : монографія / Т.М. Борисова – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2009. – 187 с.

2. Рамазанов О.А. Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці. Методології, моделі, методи управління та прийняття рішень : монографія / О.А. Рамазанов, Бурбело О.А., Вітлінський В.В. – Луганськ : НОУЛІДЖ, 2012. – 947 с.

3. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски: оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин. – М. : Дашков и К, 2003. – 543 с.

4. Матвійчук А.В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності : монографія / А.В. Матвійчук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 205 с.

5. Кукина Е.Е. Хозяйственные риски на предприятиях реального сектора экономики: классификация, оценка, система управления / Е.Е. Кукина. // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. – № 7–8. – С. 98–101.

6. Kozenkov D.E. Risks in investment activity of industrial enterprises : monograf / D.E. Kozenkov, V.M. Teneta. – Dnipropetrovsk : Accent PP, 2013. – 159 p.

Bibliography (transliterated): 1. Borisova, T.M. *Marketingove zabezpečennja antirizikovih zahodiv*. Ternopil: Navchalna kniga-Bogdan, 2009. Print.

2. Ramazanov, O.A. *Riziki, bezpeka, krizi i stalij rozvitok v ekonomici. Metodologii, modeli, metodi upravlinnja*. Lugansk: Noulidz, 2012. Print.

3. Shapkin, A.S. *Ekonomicheskie i finansovye riski: ocenka, upravlenie, portfel investicij*. Moskva: Dashkov i ko, 2003. Print.

4. Matvijchuk, A.V. *Ekonomichni riziki v investicijnij dijalnosti*. Vinnica: Universum-Vinnica, 2005. Print.

5. Kukina, E. E. "Hozajstvennie riski na predprijatijah realnogo sektora ekonomiki: klasifikacija, ocenka, sistema upravlenija." *Socialno-ekonomicheskie javlenija i procesi*. No. 7–8. 2012. 98–101. Print.

6. Kozenkov D.E. *Risks in investment activity of industrial enterprises*. Dnipropetrovsk: Accent PP. 2013. Print.

Надійшла (received) 11.05.2015